

Király Péter – Kiss Erika – Monok István – Viskolcz Noémi – Zvara Edina (szerk.): Esterházy Pál és Esterházy Orsolya levelezése.

(Esterhazyana.) Magyar Tudományos Akadémia Könyvtár és Információs Központ – Kossuth Kiadó, Budapest, 2019. 352 oldal.

A közelmúltban megélenkülő család-történeti kutatásokhoz kapcsolódik jelen ismertetés tárgya, amely a címben szereplő házaspár 362 fennmaradt levelét közli. Természetesen Esterházy Orsolyának és Pálnak ennél sokkal kiterjedtebb volt a tollforgatási tevékenysége, azonban nem maradt fenn mindegyik levél párja, így a kiadvány lapozgatásakor a rendelkezésünkre bocsátott mozaiküzenetekre szükséges támaszkodni. A kötet megjelenésének oka és egyben jelentősége többek között az, hogy a kora újkorban élő főrangú párok korrespondenciájából kevés jelent meg eddig nyomtatásban.

Ahogy az a könyv bevezetőjéből és kutatástörténeti háttérének bemutatásából kiderül, a házaspár férfi tagjának, Pál nádornak (1635–1713) az iratait tartalmazó levéltári egység fennmaradása Hárich János (1904–1990) hercegi levéltárosnak köszönhető, aki hosszú éveken át munkálkodott az iratok rendezésén. A kötet megjelenésén dolgozó szerkesztők a levelek közlésekor a mai helyesírási és központoszási normát tartották szem előtt, azonban ragaszkodtak ahhoz, hogy a korabeli tájnyelvi alakokat megtartsák. A sorozámozott levelek időrendi sorrendben követik egymást, a levelek elején jelzik az üzenetek létrejöttének helyét és idejét, míg a levelek végén a levéltári jelzet van feltüntetve. Az idegen szavak értelmét lábjegyzetben, valamint a kötet végén található fogalomtárban

magyarázzák. Rendkívül hasznosnak bizonyulnak továbbá a kötet végén található, a házaspár életének mérföldköveit és gyermekeikkel kapcsolatos tudnivalókat felsorakoztató táblázatok.

Fontos megjegyezni, hogy a több száz levélen kívül a kötet kísérő tanulmányokat, értelmezéseket, egy inventáriumot, házassági vagyonszerződéseket, úgynevezett móringleveleket is magába foglal, amelyek segítenek értelmezni az üzenetváltásokat, így a nem történész olvasók sem vesznek el a levelek forgatagában. Viskolcz Noémi tanulmányában a házaspár családi háttérét ismerteti, ezzel egyidejűleg közelebb hozza az olvasókhoz a két főszereplő személyét, betekintést nyújtva együttélésükbe, nagyító alá véve tulajdonságaikat, gyermekeik sorsát vagy éppen hitéletüket. A házaspár levelezésének bemutatását egy másik tanulmány is megelőzi, amely főképp Orsolya és Pál kincseire helyezi a hangsúlyt. Kiss Erika művészettörténész derít fényt a házaspár örökségét képező vagyona, de összeírások, hozományok tartalmának elemei is tarkítják az összefoglalót.

Esterházy Pál és neje, Orsolya üzenetváltását több mint 200 oldalon át követhetjük. Ami a fennmaradt levelezést illeti, néhány küldemény kivételével mindegyik levél rövid, mindössze pár soros. A levélváltás házasságuk előtt, 1652 tavaszán kezdődik és 1681 decemberéig tart. Ezt

követően Orsolya egészségi állapota vélhetőleg romlani kezdett, hiszen a következő év tavaszán elhunyt. Annyi bizonyos, hogy házasságuk létrejött a vagyon családon belül tartását szolgálta, a korabeli nemescsaládok házassági politikájának megfelelően a két fél között érdekházasság született. A frigy létrejött nem volt akadálymentes, a rokoni szálak miatt – tudniillik Orsolya Pál unokahúga volt – pápai diszpenzációra is szükség volt, így az esküvőt egy ideig titokban kellett tartani. A levelezőtársak között változó intenzitású ragaszkodás vehető észre, a sorok nem árulkodnak erős érzelmi szálakról, inkább mindvégig fennálló tiszteletről beszélhetünk. Két különböző személyiség összefonódásáról van szó, akik megértéssel közeledtek egymás felé, az érzelmi szál inkább csak az egymás egészsége iránti érdeklődésben fedezhető fel, „csak legkisebb nyavalyád léssen is, azontól tudósíts felőle” – írta a férj Orsolyának. Esterházy Pál gondoskodó énjére derít fényt állandó igyekezete: nejét tanácsokkal látta el, orvost, patikust küldött hozzá, gyógy módokat ajánlott.

Pál állandóan úton volt, intézkedett, vármegyéről vármegyére utazott; pályafutása felfelé ívelése haza küldött levelei alapján is nyomon követhető. Határozott egyéniségének köszönhetően gyors döntéseket hozott, szépen haladt előre karrierje lépcsőfokain, feleségét pedig a leghétköznapibb kérdésekben is irányította. Vele szemben Orsolya házasságuk első felében mondhatni eseménytelen, ingerszegény életet élt, a kor viszonyainak megfelelően férjének volt alárendelve, így mindenben a férfi véleményét, beleegyezését kérte,

ugyanis Esterházy Pál rögtön felháborodott, ha valami a tudta nélkül történt. Az olvasottak alapján a férfi, bár saját életét élte, nem feledkezett meg feleségéről, gyakran kereste meg leveleivel, távollétét pedig ajándékokkal igyekezett kompenzálni. Amit a felesége kért, legyen szó süveghez való nyusztprémről, derékaljról, köntösről a gyermekeknek, azt beszerezte és hazajuttatta. Orsolya is többször ura kedvében járt csekélységekkel, finom falatokat mellékelte leveleihez. Pál hivatali teendői, az országgyűléseken, tanácskozásokon, csatákban való részvétele miatt a házaspár kevés időt töltött egymással. A férj nem vitte magával társát Bécsbe, Pozsonyba, sőt még akkor sem jött össze a közös utazás, amikor megígérte Orsolyának, hogy magával viszi az 1655-ös pozsonyi koronázásra.

Az özevgy Pál a gyászév leteltét sem várva ki, már 1682 nyarán feleségül vette Thököly Évát (1659–1716), aki az udvarában nevelkedett és gyámsága alatt állt. A viszony közöttük – levelezésüknek köszönhetően tudjuk – már az 1670-es évek végén bimbózni kezdett, sok feszültséget keltve az aktuális és a jövőbeli ara között. Orsolya ugyanis tisztában volt a viszonyával, és mindez rá is nyomta a bélyegét az egészségére. Viskolcz Noémi felhívja a figyelmet arra, hogy mindez az asszony leveleinek írásképén is meglátaszott, azt követően, hogy férje szerelmes lett egy másik nőbe, már kevésbé írt következetesen, és csak azt hajtogatta írásaiban, hogy férje nem reagál leveleire, továbbá könyörgött, hogy ura menjen haza: „mivel sokáig késett kiemed, jöjjön immár haza!” Egészen izgalmasnak tekinthető Viskolcz azon

feltételezése, hogy Esterházy Pál 18. gyermeke, Ádám Lipót József nem is Orsolyától, hanem szeretőjétől, Thököly Évától született, viszont Orsolya, nem tudni mennyire könnyen, saját fiaként fogadta el.

A kísérszövegek nem hagyják figyelmen kívül az idő múlásával változó megszólítások és elköszönési formák elemzését sem. A férj Orsolyát mindig tegezte, és „hites”, illetve „szerelmes” uraként búcsúzott el tőle, majd házasságuk második felében a szeretetet a tisztelet váltotta fel, és „neked igaz jóakaród”-ként zárta sorait.

Orsolya és Pál levelezésének köszönhetően nyomon követhetők mind a hazai, mind a külföldi politikai események, amelyekről a férfi rendszeresen értesítette a terhességei és a gyermeknevelés miatt többnyire otthon tartózkodó feleségét. Ezzel szemben pár alkalommal éppen Orsolya számolt be a lakhelyük közelében zajló eseményekről. 1673-ban lelkesen és részletesen írt a nagymártoni vásárról, ahol kígyók és kígyóbőrök varázsolták el, ami azért különös, mert máskor leveleiben mindig csak a lényeg közlésére törekedett, jól bejáratott mintákkal és sablonokkal kissé lapossá tette mondanivalóját. A levelekben saját egészségükről is beszámoltak, ezáltal olvashatunk a kora újkorban a Dunántúlon tomboló járványokról, legyen az éppen a hadi táborokban fejét felütő vérhas, a gyermekeket sem kímélő himlő vagy egyéb nyavalyák. Szóba kerültek továbbá a korabeli útviszonyok is, valamint az időjárás, az öltözködés, valamint a házaspár mindennapi életének eszközei, például Orsolya bársonyhintója, amely javításra szorult.

A leveleket böngészve elének tárul a korszakban általánosnak tekinthető érdekkapcsolat, amelyben a felek a legáltalánosabb dolgokról számoltak be egymásnak, mintha nem is férj és feleség, hanem csak egymás ismerősei lennének, az üzenetek javarészt érzelemmentesek maradtak. Példaként hozható fel Orsolya egyik 1673-as levele, amelyben gyermeke, Ferenc Ágoston (1666–1673) halálát jelenti be, tömören és egyhangúan. A kisfiú fekete himlőben halt meg, és még halála napján sort kerítettek temetésére a kismartoni kápolnában. Feltételezhető, hogy Orsolya a végső búcsú előkészületei miatt volt szűkszavú „Ferkó” eltávozásának közlésében. A járvány miatt a gyászszertartás halaszthatatlanná vált, és célszerű volt azt szűk körben megoldani. Ezzel szemben az asszony – a mai olvasó számára meglepő módon – házi kedvence elvesztéséről részletesebben írt: „a legkedvesebb kis-kotyám, keserőségemre, igen nagyra, megdöglött szegén ma 7 órakor.” Orsolyának számos állata volt, a levelekben említést tett nyulakról, majmokról, papagájokról és galambokról is, amelyeknek szép, fehér fiókái lettek. Kutyaíhoz való ragaszkodását mutatja, hogy ezeket névről is ismerjük. Fájdalmát férje egy másik ebbel igyekezett enyhíteni, akit az asszony Perlinek nevezett el.

Érdekes módon a grófnő leveleiben nem beszélt terhességeiről, szüleiéről, az apát valószínűleg szóban értesíthették megbízottjaik. A gyermekekkel kapcsolatos élményeket, mérföldköveket azonban megosztotta Pállal. Házasságuk második felében Orsolya érzékelhetően szabadabb

életet alakított ki magának, például kedvére utazgatott rokonaihoz, ünnepekre, a nagyhöflányi fürdőhelyre és különböző búcsújáróhelyekre, többek között Mariazellbe. Korábban minderre férje engedélyét kérte.

Az átlagos terjedelmű, korabeli metszetekkel, festményekkel és rajzokkal gazdagított forráskiadvány közel három évtized történetét tárja az olvasók elé egy házaspár levelezése alapján, amelyben művelődéstörténeti

aspektusokra is fény derül. A gyakori levélváltások távkapcsolatról tanúskodnak, amelyben ugyan mindketten tisztelettudóan viseltettek egymás iránt, de mély érzelmeknek nem találni nyomát. A kiadványnak köszönhetően körvonalazódik egy nemesasszony sorsa, aki nem kapott kellő figyelmet férjétől, és egy főúr sorsa, akit nem tett boldoggá az unokahúgával kötött házassága.

Kis Cynthia